

АЛКОГОЛІЗМ І РУЙНАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ВТРАТА СВОБОДИ

У статті аналізуються особливості особистості алкоголіка як на стадії стійкої залежності, так і на стадії позбавлення від неї та відновлення втраченого зловживанням стану. Доведено, що формування залежності проявляється у втраті свободи особистості та у її деградації, які можна розглядати елементами єдиного процесу. Свобода особистості — це здатність особистості збагачувати своє буття, а розвиток особистості можливий лише у формі саморозвитку, тобто він відбувається за умови, що його мотиви є проявами свободи.

Ключові слова: розвиток особистості, саморозвиток особистості, руйнація особистості, свобода особистості, алкогольна залежність (адикція).

Людству здавна відомо про силу дії алкоголю. Наука також вже зрозуміла природу його фізіологічної дії: етиловий спирт, проникаючи в організм, стимулює виділення ендогенних опіюїдних гормонів пептидної природи, які відповідають за формування відчуття задоволення, легкості, ейфорії, що є основою поступового формування залежності, оскільки психологічна природа людини обумовлює прагнення повторити відчуття ейфорії. Отож алкоголізм є різновидом токсикоманії, залежності (адикції) від аномальної зміни психічних станів і свідомості, викликаної алкогольною інтоксикацією, а також від фізіологічної дії алкоголю. Він проявляється у порушенні контролю над прийомом спиртних напоїв і супроводжується чисельними патологічними змінами в організмі та розладом психіки.

Алкоголізм досить поширений в європейських, американських країнах, де алкоголь вживають до 95 % дорослих, значна частина підлітків і навіть діти, у цілому алкоголізмом

страждає від 5% до 12% населення. Як і будь-яка залежність алкоголізм сприяє руйнації особистості. Звикання до алкоголю — процес досить повільний, що надзвичайно збільшує його небезпеку, яка проявляється як на індивідуальному, так і соціальному рівнях. Деградація особистості, розлад здоров'я (тривалість життя алкоголіків у середньому на 15 років менша, аніж в інших), втрата працездатності, економічні збитки, сімейні проблеми — це неповний перелік небезпек, викликаних алкоголізмом. Він також завдає неоправданної шкоди генотипу нації, зменшує інтелектуальний потенціал населення, зокрема працездатного населення, впливає на рівень культури взагалі. Основною причиною поширення алкоголізму є особливості культурного середовища, культурна та психологічна толерантність до нього, доступність.

Тому сама по собі проблема алкоголізму є актуальною для дослідження у різних галузях знань. Але оскільки алкоголізм є складною проблемою, яка має медичну, психологічну, соціальну і духовну складові, то важливим безперечно стає філософське осмислення даного феномену, одним із завдань якого є створення методологічної основи досліджень у різних напрямках. Особливістю, яка характеризує алкоголізм і на індивідуальному, і на соціальному рівнях, є деградація особистості, тобто зворотній процес до розвитку особистості. Також, як зазначалося, характерним для алкоголізму є виникнення адикції, яка проявляється на усіх зазначених рівнях, має психологічну й фізіологічну складові. Але в цілому залежність протистоїть свободі, тому дослідження алкоголізму можна розглядати як можливість зрозуміти природу руйнації і саморозвитку особистості, а також її свободи.

Можна вважати, що наукове дослідження алкоголізму як залежності почалося у 1849 році, коли шведський лікар М. Гусс запровадив у науковий обіг термін «хронічний алкоголізм». Слід визнати, що науковці не одразу усвідомили серйозність проблеми, але поступово загрози цієї адикції ставали дедалі очевиднішими, тому сьогодні існує достатньо досліджень різних аспектів алкоголізму. Зокрема, не припиняються спроби осмислити зміни, які відбуваються в особистості завдяки формуванню пристрасті до алкоголю. Можна визнати, що в науковому словотваристві існує згода щодо того, що етанол руйнує особистість, змінює її психіку тощо. Серед проявів руйнації і зміни особистості слід назвати психоемоційну незрілість, часту зміну настрою, агресивність, гнівливність, патологічну схильність до брехні, неспроможність до тривалої концентрації на певному виді діяльності, прояви аморальності, цинізму тощо [1]. Серед ознак проявів моральної деградації алкоголіка дослідники називають втрату почуття обов'язку, послаблення функції совісті, егоїзм, паразитизм, схильність до брехні, примітивність суджень [2, р. 4.3.1].

Однією з ознак алкогольної залежності є хронічний пригнічений настрій у тверезому стані. Така особливість підкреслюється психологічним збудженням, піднесенням, якщо виникає перспектива вживання алкоголю [3]. Це свідчить про те, що тверезий стан супроводжується психологічним напруженням алкоголіка, а вживання алкоголю є засобом зняття цього напруження.

Руйнація (деградація) особистості, як і розвиток, складаються з подій і мають форму часу, а отже, є способом її буття. Особистість розуміємо саме як духовну реальність, тому не будемо розглядати простір як форму її буття (хоча зв'язок буття особистості з буттям реальностей, які мають ще й просторову форму, безперечний, але він потребує окремого дослідження). Події, які складають буття особистості, наповнюються певним змістом. У зв'язку з цим можна говорити про багатство (повноту) або бідність буття особистості. При чому повноту чи бідність або збагачення чи збіднення буття слід оцінювати не лише з огляду на насиченість подіями, але й на внутрішні зв'язки між ними. Маємо на увазі акти самооцінювання, саморефлексії, самовілчуття, бажання тощо, які виникають у зв'язку з певними подіями і станами буття особистості, але й самі по собі є духовними феноменами, виникають і зникають, а тому наповнюють собою буття особистості, збагачують або роблять примітивним чи нестерним.

Окрім повноти чи багатства буття особистості воно, як і буття будь-яких реальностей, характеризується причиною подій, які складають його зміст. Якщо події детермінуються такою взаємодією з іншими реальностями, яка характеризується закономірністю (тобто повторюваністю наслідків взаємодії при відтворенні її умов), слід говорити про рух як буття

детермінованих реальностей. Якщо події як зміст буття реальностей, які визначаються причинами (мотивами), виникнення яких залежить від самих реальностей, ними обумовлюються, виникають завдяки ним, а тому теж входять до складу буття цих реальностей, то слід говорити про саморух як прояв свободи певних реальностей, які нею наділені. Саме такі реальності й називаються особистостями.

З огляду на наведене вище, очевидно, що розвиток як спосіб буття особистості, є низкою «пов'язаних одна з одною подій, які характеризуються такою зміною її станів, що кожен наступний стан відповідає більш повному, багатшому, досконалішому буттю» [4, с. 105]. Як зазначалося, протилежним поняттям є руйнація особистості. Також очевидно, що «саморозвиток особистості» — це низка пов'язаних одна з одною подій, зумовлених спрямуванням внутрішньо притаманної особистості свободи, яка об'єктивно забезпечує таку зміну станів особистості, що кожен наступний стан відповідає більш повному, багатшому, досконалішому буттю» [4, с. 105]. Отже, свобода особистості є необхідною умовою її саморозвитку. Тоді постає питання, чи можливий розвиток особистості, якщо він не є саморозвитком, тобто є такою зміною станів особистості та низкою таких подій, які не обумовлені внутрішньо притаманною особистістю свободою, здатністю бути причиною і суб'єктом подій свого буття, а обумовлені закономірністю, випадковістю, впливом іншої особистості? Цю проблему можна сформулювати й інакше: втрата свободи обов'язково призводить до деградації (руйнації) особистості і що є причиною, а що наслідком або проявом: втрата свободи чи деградація особистості?

Оскільки особистість є суб'єктом тих феноменів, які не лише як прояви свободи мотивують виникнення тих чи інших подій буття особистості, але теж складають його, то за їх відсутності, тобто без проявів свободи повноти буття очікувати не варто. Перевірку цієї здогадки, яку можна сформулювати як «розвиток особистості можливий лише у формі саморозвитку», можна визначити як одне із завдань цього дослідження. Водночас деградація передбачає збіднення буття. Очевидно, що відсутність свободи особистості слід розглядати як неповноту буття. Тому позбавлення свободи як внутрішньо притаманної особистості здатності бути суб'єктом подій свого буття, оскільки означає відсутність серед них тих феноменів, які мотивують буття особистості, вже означає неможливість розвитку. Відтак, перевірка потребує гіпотеза про те, що втрата свободи особистості означає її деградацію, а руйнація можлива лише за умови втрати свободи.

Як зазначають практики-наркологи, особистість алкоголіка надзвичайно суперечлива, навіть парадоксальна. О. Степенко пояснює це присутністю в особі алкоголіка двох персон: однієї, яка формувалася поступово з дитинства, та іншої, формування якої відбулося паралельно з розвитком залежності [5; гл. 6]. Причому ця друга особистість, скажімо, «личина», однакова для усіх залежних. Це вказує на закономірність формування другого суб'єкта мотивів поведінки алкоголіка. Закономірність сама по собі вже протистоїть свободі, тому у цьому випадку парадоксальність особистості, її характеру, поведінки, ставлення до себе та комунікації у соціальному середовищі є проявом поступової втрати свободи. Ця личина не розвивалася разом з особистістю, не набувала досвіду, знань, не докладала зусиль. Вона не стає ані індивідом (носієм неповторності), ані суб'єктом активності особистості у повному розумінні цих слів. Вона лише користується інтелектом свого «господаря», його волею. Наприклад, для виправдання своєї залежності, відмови від лікування хворий може задіяти увесь інтелект. Хоча залежно від ступеня розвитку особистості у до-алкогольний період, його інтелектуальних здібностей, освіти сила аргументації у різних алкоголіків може різнитися. У цьому проявляються індивідуальність кожного залежного. Але у тому, що вони будуть обґрунтовувати недоречність лікування, утримання від алкоголю, виправдовувати зустріч з «друзями» тощо, усі алкоголіки схожі. Тобто личина алкоголіка використовує індивідуальність його особистості, відбираючи лише його свободу, неначе стаючи «суб'єктом» лише мотивації, а не духовної активності у цілому.

До подібного висновку спонукає інше спостереження О. Степенка. Алкоголік обов'язково проявить усю свою волю, щоб усунути усі перешкоди до задоволення своєї пристрасті. Як стверджує дослідник, «існує твердження, що алкоголізм — це хвороба для розумних і волевих», що означає не те, що лише такі можуть стати алкоголіками, а що

алкоголіку обов'язково доведеться задіяти увесь інтелект і волю для обслуговування личини, хвороби» [5; гл. 6]. Причому личина не протидіє особистості, а неначе непомітно керує нею «зі спини». Особистість при цьому сприймає нав'язані нею мотиви як власні.

Але чи можна говорити за таких умов про збіднення буття особистості, тобто її деградацію? На думку О. Степенка, парадоксальність духовного життя алкоголіків проявляється ще й у тому, що вони надзвичайно образливі люди, які, втім, готові самі образити кого завгодно. Навіть якщо таку людину не провокувати, не давати приводу до образи, вона його знайде. Вона може образитися на те, що показують по телевізору. «Складається враження, що їй необхідні образи». Основним (і небезпечним) проявом образливості є готовність гніватися. Гніватися люблять хворі, просто мають потребу у цьому» [5; гл. 6]. Цілком очевидно, що у такий спосіб алкоголік задовольняє потребу в якомусь мінімумі емоційного збудження. На наявність такої потреби вказував, наприклад, Е. Фром. Але формування потреби в образах як способу емоційного збудження саме по собі вказує на збіднення емоційного життя, тобто підтверджує здогадку про руйнацію особистості. Збіднення емоційного життя має й інші прояви. Слід наголосити, що мова йде не стільки про інтенсивність емоцій, а скільки про їх різноманітність. Це проявляється в оцінці дійсності та висловлюваннях з даного приводу. У алкоголіків спостерігається набір стандартних оцінок, якими ці люди користуються. У такому наборі практично відсутні градації: «два-три визначення для поняття «гарно», дещо більше для поняття «погано» і декілька для поняття «ніяк», але наскільки «гарно», як правило, не оцінюється» [5; гл. 7].

Парадоксально й те, що при такій легкій вразливості і потребі в емоціях алкоголіки проявляють дивовижну байдужість і до тих, кого люблять (чи раніше любили), і навіть до себе. Вони поступово перестають цікавитися життям сім'ї, їм байдуже, як вони одягнені тощо. Тобто хворі на алкоголізм втрачають здатність любити, а також здатність до рефлексії та саморефлексії. Повз їхньої свідомості, та й позасвідомої активності, проходить усе, що не стосується задоволення пристрасті. Лише на це личина мотивує особистість. У наркології подібний феномен називається «тунельним» зором [5; гл. 7], який, без сумніву, також вказує на збіднення духовного життя, тобто деградацію особистості.

Але аналіз спостережень за алкоголіками «свідчить швидше не про «тунельний зір», а про «тунельне» мислення або навіть про «тунельну психіку» [5; гл. 7]. Цей феномен проявляється й на емоційному рівні (про що йшлося вище), і на рівні пам'яті, а також у мисленні та прийнятті рішень. В алкоголіка зменшується обсяг спогадів, вже не говорячи про палімпсести — відсутність спогадів про події, які відбулися під час запою. Навіть у тверезому стані спогади мають фрагментарний характер і пов'язані переважно із вживанням алкоголю, іноді з особливо яскравими переживаннями, що є хоч і непрямом, але вказівкою на емоційне голодування. Й у такому разі людина пам'ятає лише момент сильної емоції, але погано — події до і після нього. Частіше це спогади про негативні емоції, що створює відчуття нестерпності буття, тобто є свідченням деградації особистості.

Збіднення інтелектуальної діяльності проявляється й в оцінці реальності. З одного боку, алкоголіки категоричні у своїх судженнях, але ця категоричність не пов'язана з чуттєвим переживанням ситуації, об'єкта тощо. Це швидше поспішна оцінка, прагнення уникнути проблеми взагалі або звзунти її сприйняття й відкинути подробиці, другорядні причинні зв'язки. У цілому це вказує на неспроможність до оцінювання. Водночас алкоголіки втрачають здатність до аналізу, який теж потребує оцінювання. Личина швидко підказує якийсь висновок, після чого особистість втрачає інтерес до предмета розмови тощо. У свою чергу неспроможність до оцінювання і аналізу притічує волю. Алкоголік не знає, чого він хоче, рішення приймаються імпульсивно, причому проблеми видаються або простими, або такими, які взагалі неможливо вирішити. Слід зауважити, що імпульсивність прийняття рішень свідчить, що особистість перестає бути суб'єктом мотивації, відповідно рішення навіюються «личиною», а отже, є проявом не свободи, а закономірності.

Таким чином, про збіднення духовного і душевного буття алкоголіка свідчать і зменшення насиченості подіями та інтенсивності їх переживання, й закономірність їх виникнення, тобто втрата свободи. І причиною цього є формування певного духовного феномену або явища (яке тут умовно називалося «личиною»), яке підміняє функцію мотивації

духовної активності, тобто свободу особистості, або спрямовує її прояви — волю, інтелект, любов, оцінювання — лише на задоволення пристрасті, або відключає їх, якщо вони її не обслуговують. Отже, втрата свободи алкоголіка обумовлює руйнацію особистості. Більше того, руйнація особистості насамперед і проявляється у втраті свободи.

Важливо також розглянути особливості особистості алкоголіка, який позбавляється залежності і відновлює втрачений стан. Очевидно, що повністю відновити як фізичне здоров'я, так і духовне, зокрема інтелектуальне, емоційне життя, напевно чи можливо, але в усякому разі буття особистості, яка позбавляється залежності, очевидно збагачується. Тому відновлення духовних та психічних функцій фактично є розвитком особистості. Найбільш ефективними шляхами розвитку особистості алкоголіка за умови стійкої ремісії є трудова діяльність, навчання, вирішення професійних завдань [6], тобто творчість у всіх можливих формах. А творчість насамперед потребує свободи, адже це Я бажаю, Я оцінюю, Я пізнаю, Я породжую ідею (смісл), Я її втілюю в реальність, Я люблю своє творіння і Я бачу його недоліки.

Важливо також і те, що відновлення потребує тверезої оцінки своїх можливостей. Особистість повинна бачити перспективи, сама визначати мету, терміни. Лікар та психолог лише допомагають хворому. Справжнє одужання починається лише після повної деінтоксикації, а отже, хоча б часткового звільнення, свободи. Важливим також є підтримання тверезості під час відновлення духовних функцій. Але не менш важливим є не зупинятися лише на завданні утриматися від алкоголю, адже емоції, думки, мотиви, устремління не виникають і не змінюються лише завдяки більш-менш тривалому утриманню у задоволенні пристрасті. Якщо просто утримуватися і не змінювати своє емоційне, інтелектуальне життя, пристрасть обов'язково посилиться і рано чи пізно зламає опір свідомості [6]. Отож умовою успішного позбавлення від алкогольної залежності є не просто утримання від алкоголю, а розширення меж своєї свободи з одночасним збагаченням духовного життя.

Отже, відновлення духовних функцій за своєю природою є саморозвитком особистості, який складають взаємопов'язані процеси — розширення меж свободи і збагачення буття. В усякому разі аналіз духовних процесів, які відбуваються при звільненні алкоголіка від залежності, дають можливість вважати небезпідставним твердження про те, що розвиток особистості можливий лише у формі саморозвитку, тобто він відбувається за умови, що його мотиви є проявами свободи. Водночас позбавлення свободи алкоголіка внаслідок формування залежності означає збіднення буття, а отже, деградацію особистості, не лише тому, що прояви свободи самі по собі складають буття особистості, а й тому, що відсутність свободи обумовлює відсутність духовних феноменів, суб'єктом яких є сама особистість. Аналогічні їм феномени, які виникають поза свободою особистості, неспроможні наповнити їх змістом, збагатити буття. Таким чином, не лише втрата свободи означає руйнацію особистості, а й руйнація особистості можлива за умови втрати свободи. Тому руйнація особистості означає втрату свободи, обумовлюється нею й у свою чергу проявляється саме у втраті свободи. Це взаємообумовлений процес, який можна пояснити за аналогією розповсюдження електромагнітної хвилі.

Подібні висновки дають підстави стверджувати, що свобода особистості означає здатність збагачувати її буття. Отже, саморозвиток особистості — це внутрішньо призначена їй потреба, яка й обумовлюється свободою. Тому втрата свободи є втраченою стремління до повноти буття, що призводить до його збіднення, деградації особистості та означає закономірність виникнення тих феноменів, які ще наповнюють буття особистості, або залежність їх виникнення від сторонніх факторів, наприклад, впливу інших особистостей.

Література:

1. ALKOBLOCK 24. Режим доступу: <https://alkoblock24.ru/psihologiya-alkogolika-portret-lichnosti-i-psihologicheskaya-pomoshh.html#i-6>.
2. Ахматнуров С. Зависимость от алкоголя и возвращение свободы. Режим доступу: <http://hunn.ru/nashe-zdorove/zavisimost-ot-alkogolya-i-vozvrashhenie-svobody/>.

3. *Кайсаров А.* 5 признаков алкоголизма. Проверка на зависимость // Режим доступа: <http://ntrez.ru/priznaki-alkogolizma.html>.

4. *Сідак Л.М.* «До визначення понять «розвиток», «саморозвиток», «саморозвиток особистості» // Теорія і практика управління соціальними системами / Щоквартальний науково-практичний журнал. – Х.: НТУ «ХП», 2006. – № 2. – 125 с. – С. 96–106. (0,8 др. арк.);

5. *Стеценко О.* Как не пить? Режим доступа: http://noalcoblog.ru/2016/04/05/kak_ne_pitkniga_o_stetsenko_chitat_onlayn_skachat_besplatno/

6. Психика бывшего алкоголика. Режим доступа: <https://tyazan.alcorehab.ru/psihika-byvshego-alkogolika/>

Л.Н.СИДАК. АЛКОГОЛИЗМ И РАЗРУШЕНИЕ ЛИЧНОСТИ КАК ПОТЕРЯ СВОБОДЫ

Статья посвящена анализу особенностей личности алкоголика как на стадии устойчивой зависимости, так и на стадии избавления от нее и восстановления утраченного злоупотреблением состояния. Выявлено, что формирование алкогольной зависимости личности проявляется как потеря свободы и как ее деградация, которые можно считать взаимосвязанными элементами единого процесса. Свобода личности — это способность обогащать ее бытие, а развитие личности возможно только в форме саморазвития, то есть оно происходит при условии, что его мотивами есть проявления свободы.

Ключевые слова: развитие личности, саморазвитие личности, разрушение личности, свобода личности, алкогольная зависимость (аддикция).

L. SIDAK. ALCOHOLISM AND THE DESTRUCTION OF PERSONALITY AS A LOSS OF FREEDOM

The article is devoted to the analysis of the characteristics of the personality of an alcoholic, both at the stage of stable dependence, and at the stage of getting rid of it and restoring the state lost by abuse. It is revealed that the formation of alcohol dependence of an individual is manifested as a loss of freedom and its degradation, which can be considered as interrelated elements of a single process. Personal freedom is the ability to enrich its being, and personal development is possible only in the form of self-development, that is, it occurs under the condition that its motives are manifestations of freedom.

Keywords: personality development, self-development of personality, destruction of personality, individual freedom, alcohol dependence (addiction).

№3, 2019 (№73)

Практична Філософія

ЗМІСТ

ЕТИКА І МОРАЛЬ

Гардашук Т.В. Етичні аспекти наномедицини: інновації та відповідальність3

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Гордійчук О.О. Стереотипи як конструкти сприйняття та потрактування ментальностей різних народів10

Пінчук Є.А., Саракун Л.П. Ульріх Бек: концептуальні засади космополітичного світогляду.....17

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНИХ ПРАКТИК

Каралаш Ю.І. Місцеве самоврядування як форма локальної самоорганізації українського соціуму.....25

Магера С.І. Ідеологізація культури як основа її деформації в тоталітарних суспільствах32

Олексин І.Я. Глобалізаційний вимір ціннісного потенціалу людської діяльності38

Пирогова Т.І. Естетична культура: поняття та педагогічно-виховне значення45

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Кисляковська І.В. Авторитарні техніки соціалізації в сучасній освіті: дисципліна і самодисципліна53

Кичирук Т.В. Синергетична парадигма нелінійного мислення у вищій економічній освіті.....61

Савицька І.М. Філософія сучасної парадигми університетської освіти67

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мулярчук Є.І. Чесноти покликання: теоретичні та практичні аспекти дослідження73

Сідак Л.М. Алкоголізм і руйнація особистості як втрата свободи78